

УДК 355.426.4 : 303.425.2

В. С. Молдавчук

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ОЦІНЮВАННЯ І ПРОГНОЗУВАННЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ОБСТАНОВКИ В ІНТЕРЕСАХ ВИКОНАННЯ СЛУЖБОВО-БОЙОВИХ ЗАВДАНЬ СИЛАМИ ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ

Розглянуто сутність, зміст і проблемні питання визначення факторів та умов суспільно-політичної обстановки, які безпосередньо або опосередковано впливають на діяльність внутрішніх військ. Визначено необхідність обґрунтування показників і критеріїв оцінювання стану суспільно-політичної обстановки, а також розроблення способів її оцінювання і прогнозування в інтересах виконання службово-бойових завдань внутрішніми військами.

Ключові слова: суспільно-політична обстановка, аналіз, оцінювання, прогнозування.

Постановка проблеми. Службово-бойова діяльність внутрішніх військ МВС України включає виконання завдань з охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки, охорони особливо важливих об'єктів та дипломатичних представництв і консульських установ іноземних держав на території України, конвоювання та екстрадиції, здійснення режимно-карантинних заходів під час ліквідації наслідків аварій, катастроф та ін. Їх реалізація ускладнюється в умовах виникнення заворушень суспільно-політичного характеру, усунення яких потребує проведення спеціальної операції (дій). Однією зі складних функцій, яку виконує орган військового управління внутрішніх військ у цих умовах, є прийняття рішення на виконання службово-бойових завдань [7; 9; 11]. Основною складовою частиною, що впливає на прийняття цього рішення, є суспільно-політична обстановка, яка обумовлює стан відповідних елементів оперативної обстановки, що склалася (чи може скластися) на визначений момент часу в районі відповідальності військової частини (з'єднання) внутрішніх військ або у районі виконання ними службово-бойових завдань. Тому якісний аналіз, оцінювання і прогнозування суспільно-політичної обстановки є необхідною умовою прийняття адекватного ситуації рішення на спеціальну операцію (дій).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти здійснення аналізу, оцінювання і прогнозування суспільно-політичної обстановки при виконанні службово-бойових завдань військовослужбовцями силових структур розглядалися у наукових дослідженнях В. Л. Абушенка, В. І. Аникина, С. В. Белая,

О. О. Грицанова, Г. А. Дробахи, Г. М. Евелькіна, О. Г. Караяні, А. А. Кокошина, В. Г. Криська, А. О. Рося, Є. Б. Смірнова, О. В. Терещенка, В. І. Ткаченка, О. Ф. Шаброва, О. М. Шмакова та інших учених [1–8; 10; 11; 12]. Аналіз цих та інших праць свідчить, що:

– існуюче нині розуміння суспільно-політичної обстановки силами охорони правопорядку й іншими силовими структурами має неоднозначне тлумачення у різних наукових джерелах, що не сприяє визначенню її сутності та змісту і як результат – її якісному оцінюванню і прогнозуванню при виконанні службово-бойових завдань внутрішніми військами;

– результати сучасних наукових досліджень не надають достатньої бази для всебічного урахування суспільно-політичної обстановки під час прийняття рішення на службово-бойові дії в умовах заворушень суспільно-політичного характеру за браком засобів моніторингу її розвитку, оцінювання і надійного прогнозування;

– існуючі теоретичні розробки щодо оцінювання і прогнозування суспільно-політичної обстановки дотепер не доведені до рівня практичних рекомендацій, гідних для застосування у практиці внутрішніх військ.

До цього часу способи оцінювання і прогнозування суспільно-політичної обстановки для прийняття рішень щодо припинення заворушень суспільно-політичного характеру не були предметом спеціального наукового дослідження. У наукових працях висвітлювалися лише окремі аспекти цієї проблематики, хоча необхідність її глибокого розроблення й обумовлювалася практичними запитамі і потребами внутрішніх військ. Саме це й стало причиною виникнення протиріччя

між потребою якісного оцінювання і прогнозування суспільно-політичної обстановки для прийняття адекватного рішення на спеціальну операцію (дії військ) і неможливістю це здійснити з використанням існуючих способів.

Актуальність зазначеної проблематики, недостатнє її теоретичне вивчення і практичне розроблення обумовили необхідність визначення проблемних питань аналізу, оцінювання і прогнозування суспільно-політичної обстановки під час розроблення пропозицій для прийняття рішення на виконання завдань у спеціальній операції.

Метою статті є визначення сутності і змісту суспільно-політичної обстановки та проблемних питань щодо її оцінювання і прогнозування для обґрунтування адекватного рішення на виконання завдань у спеціальній операції.

Виклад основного матеріалу. Одним із основних складників, що впливають на прийняття рішення, є результати оцінювання і прогнозування суспільно-політичної обстановки, яка обумовлює відповідні елементи оперативної обстановки, що склалася (або може скластися) на визначений момент часу в районі відповідальності військової частини (з'єднання) внутрішніх військ або районі виконання ними службово-бойових завдань.

Як відомо, під поняттям “обстановка” розуміють стан справ, умови і фактори, що визначають розвиток тих чи інших подій, значення і місце у цьому процесі різних економічних, політичних, військових та інших сил, їх відносини і розстановку у світі, в окремих державах, у регіоні, областях, районах, організаціях, установах тощо на певний момент часу.

Тому у широкому розумінні сутність суспільно-політичної обстановки можливо визначити як реальний на конкретний час стан суспільно-політичних відносин між суб'єктами міждержавних, внутрідержавних відносин [1; 2; 5; 8]. Поряд із цим суспільно-політична обстановка через свої різні стани відображує характер процесів, що відбуваються як у певному районі або регіоні держави, так і у державі у цілому. Але таке визначення поняття суспільно-політичної обстановки не конкретизоване стосовно завдань, що виконують внутрішні війська, тому що відсутність єдиного тлумачення цього

поняття призводить до неоднозначного тлумачення суспільно-політичної обстановки представниками різних силових структур [3].

Наприклад, в органах внутрішніх справ здебільшого у змісті “суспільно-політична обстановка” як головний складник виділяють криміногенну обстановку [3]. У Державній прикордонній службі звертають увагу на стан політичної і соціально-демографічної обстановки на своїй території і на території суміжних країн на певній ділянці кордону тощо [3]. У Службі безпеки України під суспільно-політичною обстановкою розуміють таку, що складається з економічних, політичних, ідеологічних, соціальних, криміногенних та інших елементів обстановки у тому чи іншому суспільстві [3]. У Збройних Силах України суспільно-політичну обстановку визначають як історично конкретну сукупність факторів, які характеризують розвиток суспільства і неопосередковано або опосередковано впливають на діяльність військ у певному районі [3].

Зазначені вище підходи до визначення сутності суспільно-політичної обстановки обґрунтовуються інтересами завдань, що виконують те чи інше міністерство, правоохоронний орган або служба. Сукупність даних за цими напрямками у поєднанні зі стійкими тенденціями розвитку небажаних або бажаних процесів формує для певного міністерства (органу, служби) певну систему поглядів, що вирізняються відомчою спрямованістю і тому не у повному обсязі відповідають характеру службово-бойової діяльності внутрішніх військ МВС України. Але ж під час організації цієї діяльності суспільно-політичну обстановку треба розглядати ближче до завдань, які виконують внутрішні війська, і перш за все, що стосується проблематики цього дослідження, а саме виконання завдань з охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки.

Щоб зрозуміти характер факторів та умов суспільно-політичної обстановки, необхідно розглядати структури суспільства і політичної системи та відносини між ними [1; 5; 6; 8; 12]. Отже, у дійсності суспільство включає й опосередковані державою політичні відносини між індивідами як первинними суб'єктами політичного життя. Тому для суспільства важливими є спосіб здійснення влади, ставлення владних структур до правових основ діяльності, державних форм та ідеологій,

соціальних і класових взаємовідносин тощо. Важливішими загальносоціальними функціями держави щодо суспільства є забезпечення безпеки, освіти, охорони здоров'я, соціальне забезпечення та ін.

Наведе вище дозволяє визначити суспільно-політичну обстановку як реальний на визначений час стан соціально-політичних відносин суб'єктів соціально-політичного процесу, в якому безпосередньо здійснюються підготовка і використання засобів соціального насильства для досягнення ними своїх політичних цілей. У свою чергу, суспільно-політична обстановка визначається факторами й умовами соціально-політичних відносин, впливає на стабільність суспільства, його політичної системи і виконання внутрішніми військами МВС України службово-бойових завдань.

Виходячи з визначення цього аспекту суспільно-політичної обстановки необхідно позначити суб'єкти соціально-політичних відносин і взаємозв'язки між ними (рис. 1). До суб'єктів соціально-політичних відносин відносять, як відомо, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, державні заклади та установи, політичні партії, об'єднання громадян, суб'єкти господарювання, засоби масової інформації та ін. Соціально-політичні взаємовідносини між цими суб'єктами виражаються у формі

керівництва, співробітництва, підтримки та протистояння.

Будучи складним утворенням, у якому органічно перетинаються процеси і явища міжнародних відносин, внутрішньої і зовнішньої політики окремих держав та їх угруповань, внутрідержавні відносини, суспільно-політична обстановка характеризується надзвичайним динамізмом, різноманітністю форм вияву і тенденцій їх розвитку. Тому класифікація всіх чинників і параметрів, якими визначається суспільно-політична обстановка, є досить складною проблемою. При цьому базовими факторами, які безпосередньо детермінують у впливі на конкретний характер суспільно-політичної обстановки в конкретному місці й у конкретний час, є соціально-політичні відносини між окремими соціальними групами або їх об'єднаннями.

До основних структурних елементів змісту суспільно-політичної обстановки належать суб'єкти суспільно-політичної обстановки і співвідношення їх сил, соціально-політичні інтереси і цілі сторін, а також реальні соціально-політичні події, процеси, явища і тенденції їх розвитку, які виникли за результатами взаємовідносин суб'єктів.

Аналітична діяльність щодо вивчення стану соціально-політичних відносин і тенденцій їх розвитку складається з аналізу, оцінювання і

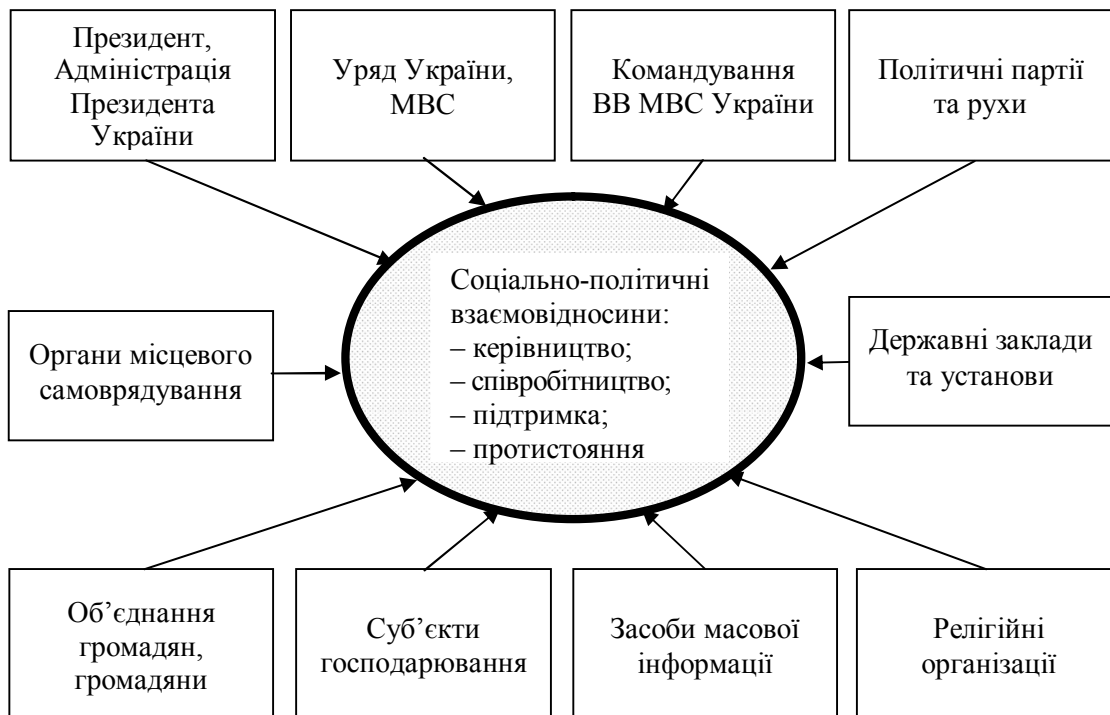


Рис. 1. Суб'єкти соціально-політичних відносин і взаємозв'язки між ними

прогнозування суспільно-політичної обстановки [1; 2; 3; 5; 6; 8].

Викладене вище дозволяє визначити основні структурні елементи змісту суспільно-політичної обстановки (рис. 2).

Аналіз суспільно-політичної обстановки – завжди досить складна і важка проблема. Щоб проаналізувати обстановку, треба всебічно і глибоко вивчити властивості і закономірності явищ, що відбуваються, і з урахуванням цього дати оцінку тому, що склалося. Тому під час оцінювання суспільно-політичної обстановки у першу чергу необхідно визначати якісні показники наявного стану соціально-політичних відносин, оскільки такий аналіз, що формується на основі первинної аналітичної інформації, стає базисом для наступного кількісного оцінювання факторів і умов, які визначають суспільно-політичну обстановку, що склалася.

Аналіз і оцінювання суспільно-політичної обстановки має за мету не стільки її безпосереднє оцінювання, скільки передбачення перспектив її розвитку у майбутньому, що пов'язано з необхідністю її досить достовірного прогнозування. У свою чергу, метою прогнозування суспільно-політичної обстановки стає виявлення тенденцій соціально-політичних відносин, виявлення осередків напруження, які можуть надалі призвести до внутрідержавних конфліктів різноманітного характеру. Своєю чергою, таке прогнозування суспільно-політичної обстановки дозволить одержати необхідну інформацію і для органів військового управління.

Таким чином, у процесі аналітичної діяльності щодо вивчення стану соціально-політичних відносин і тенденцій їх розвитку під час здійснення аналізу, оцінювання і

прогнозування суспільно-політичної обстановки необхідно враховувати таке.

1. У структурі соціально-політичної обстановки політичний аспект є провідним. Але практичне втілення в реальність політичних концепцій і теорій відповідних суб'єктів соціальної політики у боротьбі за політичну владу здійснюється за допомогою специфічних засобів соціального насильства.

2. Основними структурними елементами змісту суспільно-політичної обстановки є: суб'єкти суспільно-політичної обстановки, а також співвідношення їх сил; соціально-політичні інтереси і цілі сторін; реальні соціально-політичні події, процеси, явища і тенденції їх розвитку.

3. Суспільно-політична обстановка завжди має досить динамічний характер, а тому не може відображатися сталою характеристикою системи політичних відносин на тривалий час. Але на всіх етапах розвитку для неї незмінним залишається одне: властивість бути результатом соціально-політичної діяльності певних сил і характеристикою стану соціально-політичних відносин між ними. Така діяльність у поєднанні із створюваними нею різноманітними станами соціально-політичних відносин відображує основний зміст суспільно-політичної обстановки, яка, своєю чергою, саме і є формою їх безпосереднього виразу у конкретний момент часу.

У процесі аналізу, оцінювання і прогнозування соціально-політичної обстановки необхідно враховувати також те, що політична поведінка населення з точки зору суспільної географії розглядається у двох аспектах: як взаємодія населення певної території із середовищем, яка здійснюється в рамках політичної сфери суспільства і є рушійною

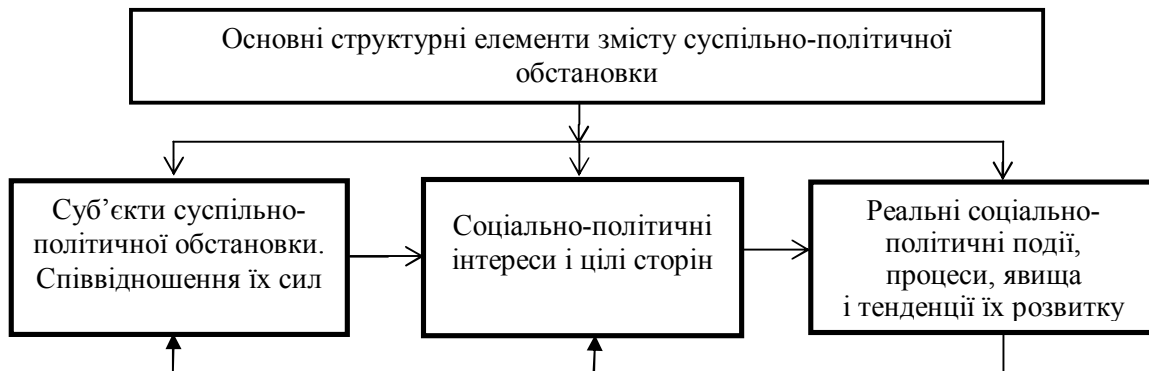


Рис. 2. Основні структурні елементи змісту суспільно-політичної обстановки

силою її територіальної організації; як специфічна політична функція на цій території. При цьому виділяється три основні форми політичної поведінки населення: електоральна поведінка, протестна поведінка та участь у роботі певних політичних партій. Основними показниками, які характеризують політичну поведінку населення, є політична активність і політичні орієнтації, які притаманні всім цим формам політичної поведінки.

Основними джерелами даних про стан суспільно-політичної обстановки для здійснення аналізу й оцінювання реальних соціально-політичних подій, явищ, процесів, а також виявлення тенденцій їх розвитку і прогнозування цієї обстановки, як свідчить практика, є органи виконавчої влади та місцевого самоврядування, народні депутати України і депутати місцевих рад, Служба безпеки України, Державна прикордонна служба, установи, організації, партії, блоки, рухи, громадські організації, релігійні організації, засоби масової інформації, громадяни, особовий склад військових частин, з'єднань тощо. На рис. 3 зображено основні джерела отримання інформації про стан соціально-політичної обстановки.

Прогнозування зазвичай розуміють у широкому і вузькому сенсах. У широкому розумінні це визначення ймовірного судження про стани будь-якого явища у майбутньому; у вузькому розумінні – спеціальне наукове дослідження перспектив розвитку будь-якого явища, що супроводжується відповідними

якісними та кількісними оцінками і визначенням більш-менш конкретних термінів і ймовірності тієї чи іншої зміни цього явища.

Огляд наукових досліджень [1; 4; 5; 6; 8; 10] свідчить про певну різноманітність політичних прогнозів, з яких за цільовим критерієм визначаються пошуковий і нормативний види прогнозу. Основною метою пошукового прогнозу є визначення можливих станів об'єкта прогнозування у майбутньому. Як правило, це умовне продовження існуючих на конкретний момент тенденцій на майбутнє. Завдання нормативного прогнозування – це визначення шляхів і часу досягнення бажаного стану об'єкта прогнозування у майбутньому. Тобто нормативний прогноз передбачає визначення способів досягнення бажаних результатів на основі наявних можливостей, визначеного ресурсу та інших обмежень.

Іншими словами, прогнозування має відповідати на два основні запитання.

1. На що швидше за все очікувати у майбутньому?
2. Як змінити умови для досягнення заданого, кінцевого стану прогнозованого об'єкта?

Прогнози, що дають відповідь на запитання першого типу, називаються пошуковими, на запитання другого типу – нормативними. Іноді такі прогнози мають сценарний характер, коли визначається кілька домінуючих тенденцій і показується по черзі, як події розгортатимуться у випадку, якщо кожна з них у прогнозованому періоді переважатиме.

Завдяки високому динамізму політичного

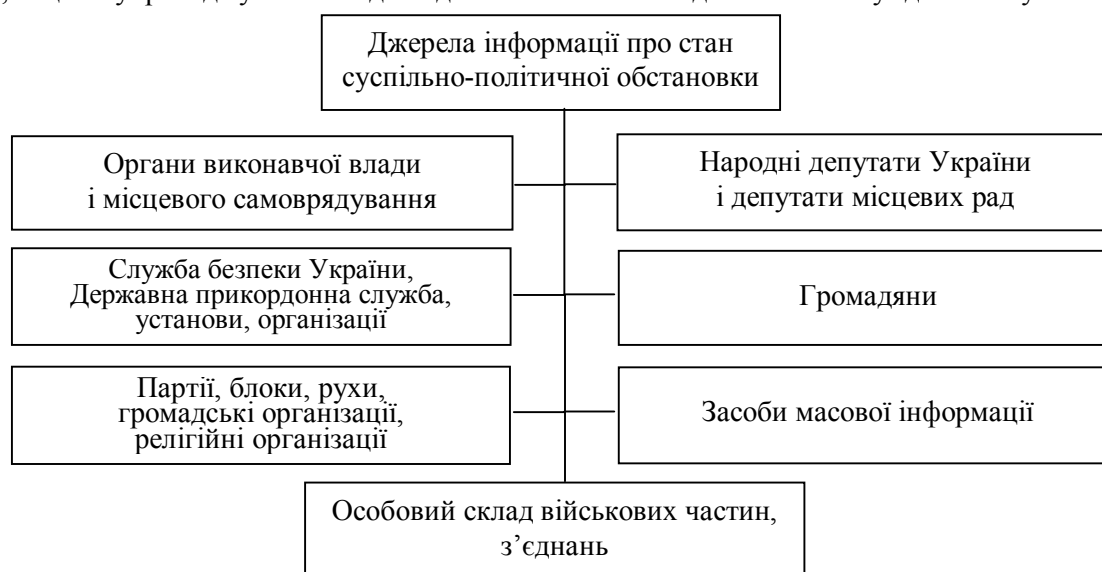


Рис. 3. Джерела отримання інформації про стан суспільно-політичної обстановки у районах відповідальності і виконання службово-бойових завдань

процесу класифікацію політичних прогнозів доцільно здійснювати за часовим інтервалом, на який розраховано прогноз. Виходячи з цього прогнози поділяють на такі:

– оперативний прогноз, що розрахований, як правило, на перспективу, протягом якої не очікується суттєвих кількісних і якісних змін об'єкта дослідження (стану суспільно-політичної обстановки);

– короткостроковий прогноз, що розрахований на перспективу, протягом якої не очікується суттєвих кількісних змін об'єкта дослідження;

– середньостроковий прогноз, що охоплює перспективу між коротко- і довгостроковим прогнозами з переважанням уваги на кількісні зміни обстановки над якісними, що передбачаються певним чином сталими;

– довгостроковий прогноз, який зазвичай розраховано на перспективу, протягом якої очікуються не тільки кількісні, але і якісні зміни об'єкта дослідження;

– наддовгостроковий прогноз, який охоплює перспективу, протягом якої очікуються настільки значні якісні зміни, що можна говорити тільки про найбільш загальні перспективи розвитку явища чи процесу.

Часова градація прогнозів є деякою мірою умовною і залежить від характеру і мети цього прогнозу. У суспільно-політичних прогнозах емпірично встановлено такий масштаб часу: оперативні прогнози мають тривалість до одного місяця, короткострокові – до одного року, середньострокові розраховано на кілька (до п'яти) років, довгострокові – на строк понад п'ять (близько 15–20) років, наддовгострокові – за межами довгострокових (іноді до 50 років).

Методи соціально-політичного прогнозування більшою мірою запозичені у галузях прогнозування, що раніше виникли, – економічного і технологічного. У соціально-політичному прогнозуванні використовуються: сценарії; метод перехресного впливу; Метод Delphi; різні методи маркетингових досліджень у сфері політичних і соціальних явищ; метод історичних аналогій (один із найстаріших методів прогнозування) тощо.

Виходячи з визначених сутності, змісту, структури суспільно-політичної обстановки, спрямованості її розгляду у рамках діяльності внутрішніх військ методологія її дослідження, оцінювання і прогнозування передбачає

розв'язання трьох основних проблемних питань, які досі ще не мають чіткого вирішення:

по-перше, визначення факторів і умов суспільно-політичної обстановки, які безпосередньо або опосередковано впливають на діяльність внутрішніх військ у даному регіоні або районі під час виконання службово-бойових завдань;

по-друге, обґрунтування показника і критеріїв оцінювання і прогнозування суспільно-політичної обстановки;

по-третє, розроблення способів оцінювання і прогнозування суспільно-політичної обстановки в інтересах виконання службово-бойових завдань внутрішніми військами.

Висновки

Таким чином, визначені проблемні питання аналізу, оцінювання і прогнозування суспільно-політичної обстановки під час службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку України є актуальними для діяльності внутрішніх військ і потребують науково обґрунтованого вирішення. Його кінцевим результатом має стати розроблення способів оцінювання і прогнозування суспільно-політичної обстановки, які дають можливість органам військового управління оперативно й адекватно до певної ситуації приймати рішення в інтересах виконання службово-бойових завдань внутрішніми військами.

Список використаних джерел

1. Аникин, В. И. Основные направления, методы прогнозирования и моделирования во внешнеполитической деятельности [Текст] / В. И. Аникин. – М. : ЮНИТИ, 2000. – 205 с.

2. Бойові документи морально-психологічного забезпечення виконання службово-бойових завдань [Текст] : навч. посіб. / О. А. Савченко, В. С. Молдавчук, І. І. Ліпатов та ін. – Х. : Акад. ВВ МВС України, 2010. – 106 с.

3. Белай, С. В. Методика прогнозування рівня складності оперативної обстановки штабом військової частини внутрішніх військ в умовах виникнення масових заворушень [Текст] / С. В. Белай // Честь і закон. – 2008. – № 4. – С. 25–30.

4. Громова, Н. И. Основы прогнозирования [Текст] / Н. И. Громова. – М. : Академия Естествознания, 2006. – 112 с.

5. Кокошин, А. А. Прогнозирование и политика [Текст] / А. А. Кокошин. – М. : Мир, 2005. – 140 с.

6. Краснов, Б. И. Политический анализ, прогноз, технологии [Текст] : учеб. пособие / Б. И. Краснов, Г. И. Авцинова, И. А. Сосина ; под общ. ред. В. И. Жукова. – М. : МГСУ, 2002. – 235 с.

7. Настанова про дії органів, підрозділів внутрішніх справ, з'єднань, військових частин внутрішніх військ, вищих навчальних закладів МВС України з ліквідації масових заворушень [Текст] : наказ Міністра внутрішніх справ України № 1345 від 11.11.2003 р.

8. Жиганов, Э. Н. Моделирование и анализ политических процессов [Текст] / Э. Н. Жиганов. – М. : РУДН, 2009. – 189 с.

9. Про внутрішні війська МВС України [Текст] : Закон України від 26.03.1992 р. № 2236-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 29. – Ст. 397.

10. Рабочая книга по прогнозированию [Текст] / [отв. ред. И. В. Бестужев-Лада]. – М. : ИС РАН, 2005. – 110 с.

11. Теорія прийняття рішень органами військового управління [Текст] : монографія / [В. І. Ткаченко, Є. Б. Смірнов, Г. А. Дробаха та ін. ; за ред. В. І. Ткаченка, Є. Б. Смірнова]. – Х. : ХУ ПС, 2008. – 545 с.

12. Шмаков, О. М. Критерії складності оперативної обстановки у сфері охорони громадського порядку і забезпечення громадської безпеки [Текст] / О. М. Шмаков // Честь і закон. – 2006. – № 2. – С. 9.

Стаття надійшла до редакції 13.03.2013 р.

Рецензент – доктор військових наук, професор Г. А. Дробаха, Академія внутрішніх військ МВС України, Харків, Україна.